

بسمه تعالی زبان و ادبی کردی

زبان کردی یکی از زبانهای بسیار جالب توجه، شیرین، خوش آهنگ متناسب الاجزا، غنی، عمیق و صریح است، این زبان دارای زیباییهای خاصی میباشد؛ زبانی است فلسفی، علمی، هنری، و فصاحت و وسع و بلندی دارد! ادبیات کردی بسیار گرانمایه و شاهکارهای ادبی این زبان از نظر علمی و هنری دارای امتیازات و ارزش فراوانی است؛ زبان و ادبیات کردی مظهر شعر و ترانه و موزیک و آئینه تمام نما و گویای زیباییهای طبیعت است، چقدر بجاست که پدران پدران ما در این باب گفته اند: «کردی هنر است»

اثبات زبان کردی به نام یک زبان مستقل از دید زبان شناسی س - چرا زبان کردی بنام یک زبان مستقل شناخته شده است؟

ج - ۱ - زیرا زبان کردی صوت، صورت و طبیعت خاص خود دارد، صورت «تلفظی» اساسی، شکلی، صرفی و نحوی مخصوص دارد. زبان کردی زبانی می باشد که کسی قادر نیست تا بیست درصد آنرا درست بفهمد مگر اینکه قبلاً در میان کردان بوده باشد یا آنرا یاد گرفته باشد.

۲ - زبان کردی دارای زبان نوشتاری و ادبیات مخصوص بخود می باشد، کتابها و روزنامه ها و مجله های فراوانی به زبان کردی مکتوب و مطبوع گردیده است، حتی قرآن مجید به زبان کردی ترجمه و تفسیر و چاپ گردیده است، بکرات انجیل، تورات به زبان کردی ترجمه شده و حتی انجیل به زبان کردی در ۱۳۰۹ خورشیدی در تهران چاپ شده است و بدین مناسبت در مونتکارلو در کشور فرانسه سالهاست زبان کردی در آن رادیو پخش می گردد، که دین حضرت عیسی مسیح را به آن زبان تبلیغ می کنند.

۳ - از لحاظ اصوات بسیار غنی است گمان نمی کنم هیچ زبانی به اندازه ی زبان کردی دارای اصوات مخصوص بخود باشد مانند اینها: حيله، لوره، سه ره سه ره، زریکه، تهقه، رهقه، هاره، جریوه، سیره، بۆره، ویزه، میاو، قره قر، ته په تهپ، بۆله بۆل، زرمه زرم،

خرمه خرم، بۆره بۆر، قیره قیر، زریکه زریک، قیزه قیز، زهره زهر، هازه هاز، مرخه مرخ، قلمه قلم، قلیه قلی، چریکه چریک، تی چریکاندن. شریخه شریخ، شریقه شریق، بروسکه بروسک، خاوه خاو، زرهنگه زرننگ، ترپه ترپ، هاسکه هاسک، تاسکه تاسک، هه نسکه هه نسک، قوره قور، قولته قولت، پشم وهو، میزه میز، بریکه بریک، چهقه چهق، شاپه شاپ، قرخه قرخ، فرته فرت، گرمه گرم، زرم وکوت، خنکه خنک، چکه چک، تکه تک، قرته قرت، گاره گار، کاره کار، باله بال، قریشکه قریشک، ئاخ، ئوخ، کوخه کوخ، زیره زیر، مشه مش، خشه خش، خشپه خشپ، هوشه هوش، زهره زهر، قرچه قرچ، پچه پچ، بۆره بۆر، دیاره له مهش زیاتره هه.

۴- زبان کردی از لحاظ قواعد و دستور زبان دارای قواعد مخصوص بخود می باشد و زبان کردی از لحاظ گرامر زبان و زبانشناسی بی قاعده نیست بلکه دارای قواعد و قانون زبان است.

۵- دارای جمله بندی زیبا و ترکیب بندی مخصوص بخود می باشد.

۶- اگر به متون زبان و ادبیات کردی بنگریم بغیر از کرد زبانان کسی یا کسانی قادر نیستند آنها درست بخوانند و بفهمند و معنی کنند مگر کسانی که قبلاً از راه تحصیل و تفحص و تحقیق یا آموزش با زبان کردی آشنا شده باشند.

■ - وجه تشابهی که زبان کردی با زبان فارسی دارد همبستگی ریشه ای، اصالت، وجوه اشتراک لغت، وحدت و اختلاط فکری و فرهنگی است.

س- روند شکل گیری زبان کردی.

پاسخ - ۲- با ابداع خط میخی کردها و پارس ها هر دو بالاتفاق تحریرات خود را با خط میخی می نوشتند (نلدکه) المانی میگوید اگر کتیبه هایی از کرد به دست بیاید تصور می رود که از حیث زبان و خط عین کتیبه های شاهان هخامنشی باشد (تبعات تاریخی راجع به ایران قدیم).

در کتاب «شوق المستهام فی معرفه رموز الاقلام تألیف احمد ابی بکر وحشیه نبطی کلدانی مذکور است که در حدود قرن دهم قبل از میلاد یکنفر «ماسی سورات» نام، حروفی را طبق مخارج ابجدی اختراع کرده و با آن افکار خود را رقم زده است. بعداً اگراد هم غالباً با همان حروف کتابت کرده اند. حروف مذکور که مشهور به

حروف «ماسی سوّراتی» است تقریباً شبیه به حروفی است که در قرن ششم میلادی اختراع شده است و آنرا حروف اوستا: (آوِستا)یی می‌گویند.

مجله العربی چاپ کویت در شماره‌ی (۲۰۰) ماه تموز ۱۹۷۵ م در گفتاری به قلم دکتر عبدالحلیم منتصر زیر عنوان «ابن وحشیة فی الفلاحة و هو اقدم الكتب فی العربیة می‌نویسد: ... و انه نقل اکثر کتبه من اللغة النبطیة، ولم ینشر من تألیفه فی اللغة العربیة سوى شوق المستهام فی معرفة رموز الاقلام) و قد ذکر فی آخر کتابه هذا انه ترجم من اللغة الكردیة کتاب فی علل المیاء و کیفیة استخراجها و استنباطها من الارض المجهولة الاصل» نبطیة قومی عرب بوده‌اند، اما زبان‌شان غیر عربی بوده است (قاموس زبان کُردی صفحه ۳۸ جلد اول تألیف عبدالرحمن محمدامین ذبیحی چاپ ۱۹۷۷ م - مجمع علمی کُردی بغداد). - مقدمه کتاب نزانی مزگانی بقلم دکتر سعیدخان کردستانی چاپ آبان سال ۱۳۰۹ خورشیدی چاپ نورجهان در تهران صفحه‌ی پا تا بیج و ...)

باید دانست تا فجر اسلام حروف کُردی (ماسی سوّراتی) در میان کردان معمول بود و در عین حال اکراد خط یونانی و خط آرامی سریانی را بکار می‌بردند. سه فقره اجاره‌نامه‌ای را که (سیدحسین) نامی از منسوبین شیخ علاءالدین در سال ۱۳۲۸ قمری هجری در میان خمره از ارزن پیدا کرده بود، این رِقاق توسط پروفیسور براون به دست پروفیسور «منس» متخصص خط و زبان یونانی رسید و مشخص شد که یکی از آنها به زبان پهلوی و خط آرامی سریانی است (۸۸ ق.م) و آن دو رِقی دیگر یونانی است و هر دو دارای یک مضمونند (نسختان) و هر دو را در زمان فرهاد چهارم، از سلاطین پارت (اشکانیان) نوشته‌اند (۲۱ - ۲۲ ق) این دو رِقی دلالت دارند که در آن ایام منطقه اورامان تحت حکومت ارمنستان (آرتاکسیس) یا (آرتاکسیاس) بوده است.

حکمران اورامان هم بهمن سوّم بوده است. نسل هجدهم بهمن اوّل پسر اسفندیار اعلی جد سلسله‌ی سلاطین اورامان است.

اشکالی که در ذیل حروف مذکور (ماسی سوّراتی) نوشته شد معلوم نیست چه حروفی هستند ظاهراً باید حرف ذیل باشند: (پ، چ، گ، ژ، و، ل، ت، د، ر و ...) لام بزرگ تایی سبک، دال سبک، رای بزرگ.

■ پس از غلبه و توسعه اسلام حروف کُردی میخی، آرامی و یونانی به کلی

متروک و به جای آنها حروف «کوفی» معمول شد. قرآنی که اکنون در قریه «نگل» از محال «کلترزان» سنه دژ (در راه مریوان) موجود است، و تاریخ آن قرن دوم هجری است. به خط کوفی نوشته شده است و پس از رواج خط نستعلیق، گُرد و پارس هر دو تحریرات خود را با همین خط نوشته‌اند.

بنابراین گُرد و پارس در خط هم، دوش به دوش همدیگر رفته‌اند. (تاریخ شیخ محمد مردوخ برگ اول).

طبق تحقیقات دکتر «سپایزار» طوایف اربعه منظومه زاگروس یعنی اکراد قسمت آرات که عبارت از اکراد لولو و کوتی و کاسو و شوباروه هستند، هریک دارای یک زبان ویژه ولی به همدیگر نزدیک بوده‌اند، مانند طوایف اکراد امروزی که هرچند شاخ و برگ کلمات آنها متفاوتند ولی اصول کلمات در زبان همه یکی و نزدیک به هم است. بعضی از مستشرقین می‌گویند: که زبان طوایف اربعه زاگروس (آری) بوده است ولی زبان آری هم تاکنون معلوم نشده که چه قسم بوده است زیرا هنوز مدرکی به زبان آری به دست نیامده است.

ملک شعرای بهار در سبک‌شناسی می‌گوید: (مادها نخستین کسانی بودند که خط را در ایران بوجود آوردند، هخامنشیان سنگ نوشته‌های خود را با خط مادی می‌نوشتند و در واقع پارسها خط میخی خود را از مادها اقتباس کردند (جلد اول سبک‌شناسی چاپ ۱۳۵۶ تهران صفحه ۶۵).

بنابراین ما اکنون باید از زبان اکراد قسمت آرات صرف‌نظر کنیم و در اطراف زبان طبقه دوم گُرد یعنی اکراد خاور صحبت کنیم «ادارمیس لتر» مؤلف کتاب «تبلیغات ایران» می‌گوید: که زبان مادها همان زبان اوستا: (آویستا) بوده ولی تاکنون مدرکی به زبان مادی به دست نیامده تا با اوستا تطبیق شود.

استرابون جغرافی‌دان یونانی «که در اوائل قرن اول میلادی مرده است» در «ایران قدیم» می‌گوید: که پارس و ماد زبان همدیگر را بخوبی می‌دانستند، پس معلوم می‌شود که زبان پارس و ماد خیلی نزدیک به هم بوده، مانند زبان پارسی و گُردی که امروزه (اتنوگرافی = ethnography) علم قوم‌شناسی بر آن تأکید می‌کند (جدول زبان چهارگانه که بعد ذکر می‌شود) و اکثر تواریخ هم تصریح کرده‌اند به اینکه زبان مادها همین زبان

کردی مکرری بوده است. چنان زند و اوستا که به زبان مادی نوشته شده خیلی نزدیک به لهجه مکرری است و یا همان زبان مکرری است. این نظریه از طرف هوارت و دارمستتر و بعضی دیگر از متخصصان تأیید شده است و نتیجه این است که زبان اوستا (آویستا)ی زرتشت زبان کردی مادی است. زبان پارسی هم در آن دوره همان زبانی بوده که در آثار پرس پلیس (= استخر پارس) نوشته شده است.

تفاوتی که در اکتشاف اخیر حاصل شده است، کردها کلمات زیادی از عربی داخل زبان خود نکرده اند و به عکس زبان فارسی قدیم شکل افعال خود را تا حد امکان حفظ کرده اند. چنانچه نوشتن نامه به زبان کردی ساده خیلی آسان است اما به زبان فارسی ساده دشوار است.

بهر حال کردهای امروز از حیث زبان چهار شعبه اند

۱- کرمانج ۲- گوران ۳- لُر ۴- کلهر

هریک از این چهار شعبه نیز به چندین شعبه دیگر منشعب شده اند و تغییر زبان داده اند.

کرمانج شمالی: جزیری، هریری، بایزیدی، بوهتانی آشیتیهی، ژنگاری، دیاربکری، هکاری و بادینانی.

کرمانج جنوبی: موکری، سلیمانی، سورانی و سنهیی: سندیخی، گلباغی، جافی، بایایی، اردلانی (اورامانی)، جوانرویی، روندی، براخویی، گروسی، رشوندی، موصلانی، هجیجی، ممستی، کرماشانی، له کی، زازایی، سیورکی، یاری، مافی، باجه لانی، کاکهیی، زهنگنهیی، هه ورامی، لوری، بهختیاری، له کی، گیلی، شیروانی، لولو، منگوری، فهیلی، کهلهوری و گونه های دیگر و این تنوع لهجات خود برکتی است برای زبان غنی کردی. مانند زبان عربی و سایر زبانهای دنیا.

هر جور باشد از منابع دجله و فرات تا خلیج فارس قلمرو زبان کردی بوده است و پایتخت این زبان اول آرات بعد از آن زاگروس بعد از آن اسپاهان، سپس نهاوند، بعد هنگمدان: همدان کنونی، یک وقتی هم تیسفون: مداین بوده است، بنابراین ما می توانیم بگویم که لغت زبان کردی در تمام ولایات ایران قدیم که اسکندر مقدونی بر آن حکمروایی کرده عمومیت داشته است.

در هر حال اصل زبان کردی خاورستان بطور تحقیق همان زبان مادی آوِستایی (اوستایی) است که اصل و ریشه آن همان زبان آریان قدیم است که آنرا زبان (انزانی) گفته‌اند که همان پدر تمام زبانهای مادی و هندی و پارسی و عیلامی است و تقریباً سه هزار سال پیش از میلاد آریاییها با آن مکالمه می‌کردند و بعدها منشعب و مختلف شده و تغییرات کلی پیدا کرده است. (۳۰۰۰) سال پیش از میلاد مسیح - ریشه زبان پارسی کردی و هندی. نقل از کتاب زانایانی کورد به زمانی کوردی به قلم محمد صالح ابراهیمی صفحات ۱۸۳ تا ۱۹۱ حروف چینی شده ۱۳۷۴/۴/۱۰ خورشیدی.

باید گفت: حتی در کردی اورامانی که در کوهستان واقع‌اند و بهتر توانسته‌اند رابطه خود را با اصل زبان کردی حفظ کنند برای زن و مرد افعال متفاوت است می‌گویند: فرهاد آما، شیرین آمایی یعنی آمد. فرهادلو، شیرین لوایی یعنی رفت و براین قیاس کلیه افعال مانند عربی، اما زبان فارسی فاقد این امتیاز است.

- انسان معرّب (انزان) است که عرب (ز) را مبدل به (س) و فتحه همزه را مبدل به کسره کرده است، حالا هم در منطقه اورامان به جای انسان انزان می‌گویند. مانند (ازد و اسد) که تحت همین تبدیل واقع شده است رجوع به ترجمه «تاریخ ابن خلکان مله‌ب بن ابی صدره».

پروفسور. دن. مک‌کینزی می‌گوید به قول شانبیذ: «تردیدی نیست که با یک متن زبان کردی روبرو هستیم که در نیمه اول قرن پانزدهم میلادی احتمالاً بین سالهای ۱۴۳۰ - ۱۴۴۶ م - نسخه‌برداری شده است».

Pak-I Xuda. Pak - I Tavawa Pak - T bemarg avar xac zudl bahr-I ma.rahmar kun avarma. پارسی

مادی *Pakiz Vemarag*. توانا *Pakiz Zahm*. ناب خالص *Pakiz Xude* به معنی توانا *Rahmatema Zam* برای ما *Koy Hati xiciz kerma*, به معنی برای ما *izzkirma*

از کلمات زبان کردی معمول در بخش شمالی

شانیدز می‌نویسد: «کشف الفبای تازه کشف شده البانی‌های قفقازی و اهمیت آن برای علم که به وسیله *IBulasdie* نوشته شده در یک دست‌نویس ارمنی مربوط به قرن

پانزدهم که شامل مجموعه‌ای از الفباهای یونانی، سریانی، لاتین، گرجی، قبطی، عربی و البانی می‌باشد صورت گرفته است. در همین دست‌نویس ارمنی دعائی به هفت زبان متفاوت موجود است و درباره یکی از متون گفته شده که به زبان مادی *Marac* باشد د.ن.مه‌کینزی.

در هر صورت آن متن کوتاه مادی، پارسی، هم از این جهت که برای اولین بار به نام «زبان ماد» جملاتی به دست می‌دهد و هم از این که رابطه بسیار نزدیک زبان مادها را با زبان کردی (و سایر زبانها و لهجه‌های ایرانی امروز نشان می‌دهد دارای اهمیت فراوان می‌باشد) نشریه دانشکده ادبیات اصفهان شماره دوم و سوم سال دوم ۱۳۴۵ خورشیدی صفحه ۴۱ تا ۴۰ به قلم فاتح شیخ‌الاسلامی زیر نام زبان مادی.

حمدالله مستوفی در تاریخ‌گزیده در صفحه ۷۷۶ فصل ۴ چاپ ۱۳۶۲ باهتمام دکتر عبدالحسین نوایی در باب ۶ از کتاب البلدان نقل می‌کند که در زمان امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب (ره) که حصار شهرستان شاپوری «قزوین» در محاصره سپاه اسلام بود، بعد از جنگیدن زیاد، مسلمانان پیغام می‌دادند یا مسلمان شوید یا جزیه بدهید، اهل قزوین بر سر باروها با صدای بلند می‌گفتند: (نه مُسَلِّمان بيم نه گزیت ديم بشين ئومه گه بشين که یمه برهیم) یعنی نه مسلمان می‌شویم و نه جزیه می‌دهیم، بروید (برگردید) به مکه تا ما هم نجات یابیم. این شعر در حقیقت به زبان کُردی گورانی است که در قرن اول اسلام موجود بوده است. واژه‌ی شین: بشین به معنی رفتن است که با ادخال (ب) امری از حالت مصدری و سوم شخص جمع (مذکر یا مؤنث) خارج شده و صورت امر حاضر و مخاطب به خود گرفته است. واژه (شین) در شعر مولاناخالد نسخه جامعه و نسخه نابیغه نیز بکار رفته است.

(وه سیزده هه‌نی ئه‌وخورجه بینه راهی بی کوچ که‌ر، شین وه‌مه‌دینه)
یعنی در روز جمعه سیزدهم ماه ربیع‌الاول پیامبر، این ماه رخسار از مکه به مدینه هجرت کرد. واژه‌ی شین، شی، بشینه، شاندی، شانده، هنوز در زبان کُردی معمول و متداول است. «بابا طاهر عوریان لور» گوید: (بشم واشم آز این عالم بدرشم...)
حکیم مولوی کرد گوید: (دیده‌ی سهرئه‌رشی ...) - بابا طاهر، دیوان مولانا خالد نقشبندی چاپ استامبول، دیوان مولوی کرد، کوواری گرشه‌ی کوردستان شماره‌ی ۲ و

۳ سالی دوم صفحه ۱۱ چاپ ۱۳۶۰ خورشیدی و سال ۱۹۸۱ م - زریزه‌ی زیرین به قلم (شه‌پول) که اکنون زیر چاپ است صفحه‌های ۱۵۲ تا ۱۵۱ - ملک الشعرا بهار، دکتر سعیدخان کردستانی. و آیه‌الله شیخ محمد مردوخ کردستانی، و م. اورنگ در آثار خود راجع به حمله اعراب به ایران و مناطق کردنشین، قتل و غارت و به اسارت گرفتن مرد و زن ایرانی و کشت و کشتار اکراد بحث کرده‌اند و از داد و بیداد و دعا و التماس مردم و شعرا آن ایام که در پیشگاه الهی التماس کرده‌اند تا بلکه خداوند به داد ستم‌دیدگان برسد، این اشعار را در آثار خود نقل کرده‌اند که به چامه هوزموزگان نامدار است:

هورموزگان رمان آتران کوژان	ویشان شاردده وه گه‌وره‌ی گه‌وره‌کان
زور کارئه‌ره‌ب‌کردنه خاپور	گونداو ئی پاله، به‌شی شاره‌زور
ژئی و کهنه‌کان، وه‌دیل بشینا	پیا ئازا، تلیا ژروی هوینا
ره‌وشت زه‌رده‌شت مه نووه بی‌کس	به زه‌یه ک نکا هورموز، وه‌هیچ که‌س.

از این مطالب معلوم می‌گردد که زبان کردی راههای دور و درازی را پیموده است و فراز و نشیبها را دیده است. (گوندا: گونا، ئی پاله این خط این منطقه) - استاد جمیل روژبه‌یانی به نقل از امین زکی می‌گوید: که این اشعار توسط واسیلی نیکتین در حاشیه ۱۸ صفحه ۱۱ در کتاب خه‌بات کورد چاپ شده است. - «مقدمه شرفنامه تاریخ مفصل کردستان تألیف امیر شرفخان بدلیسی با مقدمه و تعالیق و فهارس به قلم محمد عباسی چاپ ۱۳۴۳، مجله گرشه‌ی کوردستان شماره‌ی ۲ و ۳ اول شماره مجله گرشه‌ی کوردستان در ۲۰ مارس ۱۹۸۱ منتشر گردیده است. - مجله مهر شماره‌ی ۵ چاپ ۱۳۱۶ و کوردشناسی م. اورنگ صفحه ۷۸ تا ۸۷ چاپ ۱۳۴۶ خورشیدی».

پروفسور مینوسکی می‌گوید: زبان کردی بر پایه‌های متین و استواری قرار دارد و متکی با اصول اساسی تاریخی و یکی از لهجه‌های مادی و سکایی است و زبان کردی پیش از انشعاب و تفرق بعدی کردان در عهد باستان پدید آمده است و عنصر زبان مادی در پیدایش کلیه السنة شمال غربی ایرانی مؤثر و عامل اساسی بوده است و کردان فقط از ماد صغیر که اتروپاتین: (آذربایجان) کنونی است و به اکناف و اطراف پراکنده‌اند و در سال ۸۳۶ قبل از میلاد از ماد و مادها نام برده شده است، در کتاب اساس فقه‌اللغه

ایرانی! زبان کُرد بقلم آلبرت زوسین، دستور جامع و کامل زبان کُردی تهیه و تدوین شده است.

مویه (سفر دوم ۱۸۱۲) می نویسد در ۲۲ ماه اوت هر سال جشن کُردی بافتخار آزاد شدن ایران از جور و ظلم ضحاک برپا می گردد و این جشن کُردی در بعضی کتابها به نام عیدالکُردی نام برده شده است. - مار زیر عنوان چلبی - کُرد و کردستان واسیلی نیکتین چاپ ۱۳۶۶ ترجمه محمد قاضی صفحه ۶۵ و مقدمه عباسی بر شرفنامه صفحه ۳۲ تا ۴۸ چاپ ۱۳۴۳ - در آغاز جنگ جهانی، دو مرکز فرهنگی کُرد فراهم گردید ۱ - یکی در دمشق که آثار ادبی نزدیک به مکتب حکیم احمدخانی را چاپ و تجدید چاپ می کرد - ۲ - دوم در بغداد که انتشار آثار ادبی کُردی وابسته به سبک و سنت باباطاهر عوریان در آن تمرکز یافته بود. در کنار آنها در قاهره چاپ انتقادی از متن کتاب شرفنامه به همت محمد علی عونى و فرج الله ذكى و همچنین یک اثر کُردی مربوط به الهیات تألیف حکیم سید عبدالرحیم الحسینی نامدار به مولوی کرد به لهجه گورانی صورت گرفت.

امیر جلادت بدرخان که در ۱۹۵۱ که بر اثر تصادف فوت کرد که بر اثر شرکتش در قیام ناکام حجواقا در ترکیه به سوریه رفته بود، در دمشق در محله کردان ساکن شده بود و برادرش امیر کامران بدرخان مقیم بیروت که از ۱۹۵۲ به پاریس رفت ناشر افکار این نهضت مجله (هاوار) بود که به زبان کُردی و فرانسه چاپ می شد و نخستین شماره‌ی آن در ماه مه ۱۹۳۲ منتشر شد و مورد تأیید و کمک مادی و معنوی کردان تحصیل کرده قرار گرفت منجمله: هه‌وینده سوری، علی سیدو، از پزشکان دکتر احمد نافذ، از شاعران خلقی جگرخوین، عبدالخالق اسیری، قدریجان و مصطفی احمد بوتی، بنیانگذاران مجله هاوار یک الفبای کُردی با حروف لاتین پدید آوردند، ساده که در حد امکان علائم مشخصه و اصوات معمول در زبان کُردی را با وضوح کامل منعکس می کرد. مجله هاوار می کوشید بخشهای مختلف کُردی کرمانجی را متحد سازد و از زبان شاعران کلاسیک کرد بهره گیرد. و یکصد و دو سال پیش نیز روزنامه به زبان کُردی توسط مقداد بدرخان و بدرخانیان چاپ و در قاهره، انگلیس و فرانسه منتشر گردیده است.

□ در تابستان ۱۹۳۴ کنگره‌ای در ایروان در مورد فرهنگ و زبان کردی برگزار شد. ۲- از ۱۹۲۸ بعد ادبیات کردی کتبی به زبان کردی در میان کردهای ارمنستان تدریس شد. ۳- از ادبیات کلاسیک کردی حکیم احمدخانی و فولکلور غنی کردان در ارمنستان استفاده می‌گردید، روزنامه، کتاب، چاپ و نشر ادبی کردی در ارمنستان بعد از کنگره ۱۹۲۴ گسترده‌تر شد، املاي زبان کردی و زبان کردی تا حدودی در ارمنستان بی‌نقص شد.

کنگره ۱۹۲۴ ایروان آرزوهای صریح زیر را بیان داشت:

۱- واژه‌سازی یا احیای واژگان فراموش شده زبان کردی، ۲- استفاده از زبان کردی در مدارس - ۳- تهیه و تدوین دستور و گرامر زبان علمی کردی - ۴- تهیه مقدمات کنگره دوم گردش‌شناسی و پژوهش‌های علمی - ۵- هیئت علمی بکوشد تا هیئت مأمور، گرامر و دستور زبان کردی علمی و بی‌غل و غشی را تدوین نماید. از ۱۹۳۱ به بعد یک دوره تحصیلات زبان و ادبی کردی وابسته به کرسی زبان‌شناسی (فیلولوژی) ایرانی دایر شد و راجع به زبانهای ایرانی و کردی تحقیقات بسیار جالب درباره کردن اختصاص یافت و درباره بعضی مسائل، ترکیب صدا (فونتیک) در زبان کردی انجام گرفت و در همان حال رابطه علمی زبان و ادبی کردی کردهای (شوروی) با دیگر مناطق و نقاط کردنشین و زبان و ادبیات کردی آنان پیش آمد. (تحقیقات محمد عباسی بر شرفنامه و کرد و کردستان واسیلی نیکتین ترجمه محمد قاضی).

س- استادانی که در شکل‌گیری زبان کردی نقش داشته‌اند.

ج- علی‌تره ماخی هکاری، که در قرن دهم میلادی و قرن پنجم هجری قمری می‌زیسته، دستور زبان کردی را نوشته و اشعاری را سروده است و کامران عالی بدرخان با (لوس بول مارگریت فرانسوی) (*Lousbole Marcarete*) در کتابی در مورد امثال کردی که در ۱۹۳۷ در پاریس چاپ شده از آثار و اشعار وی بهره برده‌اند. علی حریری که در قرن ۱۱ میلادی در سالهای ۱۰۱۰ و ۱۰۷۷ میلادی در شمزین می‌زیسته و دیوان شعرش و نوشته‌هایش به دست و نیکتین رسیده است، دارای شعر و غزل نرم و زیبا و روان و خوش آهنگ بوده است.

حاجی قادر کوئی در ستایش دو علی کرد زبان گفته است:

دو عه‌لین، شاعیرن وه کوحه‌سان به‌رده‌شان و حه‌ریر مه‌سکه‌نیان
ملا خلیل سیرت و علما و مدرسین علوم اسلامی که اغلب کتابهای درسی را و
قواعد صرف، نحو، بلاغه و غیره را به زبان کردی ترجمه و تفسیر و برای طلاب علوم
دینی بیان می‌کردند - شعرای نظیر حاجی قادر کوئی، فقهی طیران مؤلف داستان اسب
سیاه و دیوان اشعار، که در لنینگراد چاپ شده‌اند. ملای باته مؤلف منظومه دمدم، و
اشعار مولودنامه، حکیم احمدخانی، ملا جزیری، نالی، وفایی، علامه ملا پزیشان،
حکیم مولوی کرد، استاد محمد خال، مفسر قرآن، استاد ملا عبدالکریم مدرس امام
شافع زمان، استاد علاءالدین سجادی، ملاکریم فدایی، غلامرضا ارکوازی، سید صالح
ماهی دشتی، استاد مسعود محمد، دکتر مارف خزانه‌دار، پروفیسور مصطفی رسول، دکتر
اورحمان مارف، دکتر مظهر، و شاعران و نویسندگان بیشمار دگر.

س - موقعیت فعلی زبان کردی، چه تحویل و تحوّل یافته است.

ج - زبان کردی رو با حیات و اکنون در ایران اسلامی مجله سرویه در انتشارات
صلاح‌الدین ایوبی در ارومیه تا ۱۵۳ شماره را منتشر ساخته است و از ۲۰ مارس
۱۹۸۱ در تهران با امتیاز رسمی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجله‌ای بنام گره‌ی
کردستان تا ۹ شماره به سردبیری محمد صالح ابراهیمی که صاحب امتیاز بود منتشر
گردیده است. از ۱۵ - اردیبهشت ۱۳۳۸ و ۶ مه ۱۹۵۹ میلادی در تهران روزنامه
کردستان بصورت هفتانه به مدت چهار سال تا ۲۰۴ شماره از آن منتشر گردیده است،
که شماره دویست آن در ۲۹ اسفند ۱۳۴۲ و مارس ۱۹۶۳ میلادی منتشر شده است.
چاپ کتابهای کردی و داستانها و افسانه‌ها، آداب و رسوم کردی، داستانی زیبا و
کلاسیکی، که بنام منظومه‌های بیت شهرت دارند، چاپ و نشر آنها تحول مهم بزرگی را
در زبان کردی کنونی پدید آورده است.

زبان کردی در شرایط فعلی وارد مرحله نوینی شده است و از راه ترقی و تکامل
آن، اقدامات اساسی و مؤثر آغاز گردیده است، توسعه روزافزون کتب، مطبوعات،
پخش برنامه‌های متعدد و مفصل کردی از رادیوها، تلویزیونهای کردی، رسمیت زبان
کردی و تدریس آن در تمام دوره ابتدائی، دبیرستانی و دانشگاهی در کردستان عراق،

ارمنستان، تأسیس کانونهای تحقیقی کردشناسی در مراکز مهم علمی دنیا بالطبع اهمیت این زبان آریایی و مسأله وحدت و پیشرفت آن را به میان آورده است. سرسیدنی سمیت می‌گوید: «... زبان کردی لهجه مشتق یا شوش فارسی نیست بلکه زبانی ست که دارای تطورات حقیقی و قدیمی می‌باشد...» در تأیید همین نظر ادموندس نیز گوید: «... بتمام معنی معلوم شده که زبان کردی یک زبان مشهور و صاف و آریایی است و دارای خصوصیات ممتازی است». میجرسون که به اندازه یک کردزبان کردی میدانست و از یک دانشمند زبانشناس، کردی را بهتر می‌شناخت از زبان کردی بعنوان یک زبان صاف و ممتاز که بخوبی محفوظ شده است نام می‌برد.

موريس گارزونی بیست سال مشغول تحقیق و تألیف دستوری زبان کردی بود، این کتاب دستور زبان کردی وی، در لهجه اهالی عمادیه شاخه‌ی کرمانج در سال ۱۷۷۹ م در ایتالیا در شهر رم چاپ شده است. هورنلی *Hornli* در مسافرت تحقیقی سال ۱۸۳۵ برای ترجمه انجیل لوقا، از شیوه زبان موکری استفاده کرده که به عقیده او شیرین‌ترین و کاملترین شکل زبان کردی برای همه کردهای متکلم به آن لهجه باشند قابل فهم است. هیئت علمی فرانسوی ژاک دیمورگان در کردستان ۱۸۹۱ - ۱۸۸۹ درباره اکثر لهجات کردی تحقیق کرده و نتیجه پژوهشهای این هیئت در زمینه تاریخ، جغرافیا و زبانشناسی مردم کردستان در ۱۸۹۹ در پاریس به طبع رسیده است. هیئت ژاک دیمورگان روی لهجه‌های موکری، کرماشانی، سنه‌یی، گروسی، یزیدی (بایزیدی)، اورامانی، جافی، رجبی، سلیمانیه‌ای، لکی، خاجوندی مطالعات زبانشناسی دقیقی انجام داده و لهجه موکری را بهترین و گسترده‌ترین نمونه زبان کردی دانسته است. پرفسور اسکارمان به کمک مرحوم دکتر جواد قاضی معلم کردی خود، ضمن فراگرفتن زبان کردی به تحقیق پرداخت و بهمت و بازگوی دو چرگر با ذوق و هوشمند بنام رحمن بکر و میرزا اسکندر منظومه و چریکه و داستانهای باستانی را جمع و در برلن در آلمان متون کردی با ترجمه آلمانی آنها بنام تحفه مظفریه بطبع رسانیده است. پرفسور فاسوم امریکایی «گرامر عملی زبان کردی» را به زبان انگلیسی نوشت، فاسوم با ذکر مقدمه بسیار فاضلانه در بررسی زبانشناسی لهجه‌های زبان کردی درباره زبان مردم موکری از قول: ای.ب.سون *A.B. Soane* می‌نویسد «... اهالی این منطقه زبان کردی را با خالصترین لهجه و بهترین شکل گرامری آن بکار می‌برند، لهجه آنها قدیمی‌ترین لهجه‌هاست... بقدر

عالی مانده که می توان گفت آنرا بمنزله میزانی برای مقایسه سایر لهجه ها بکار برد.» کتاب گرامر عملی زبان کردی پراتیکی فاسوم در سال ۱۹۱۹ بعد از مرگش در ماساچوست امریکا بیچاپ رسیده است. امیر شرفخان در شرفنامه که در ۱۰۰۵ قمری نوشته شده است، جامعه کرد و زبان کردی را بنام اقوام اصلی: کرمانجی، لری، کلهری و گورانی معرفی و مورد بررسی قرار داده است.

استاد توفیق و هبی، زبان کردی را به چهار لهجه اصلی کرمانجی، لری، گورانی و زازایی قسمت نموده - زبان شناس معروف لرح *Lerche* متخصص لهجه کرمانجی معتقد است، که بطور کلی کردهای زازا زبان کرمانجی را می فهمند، دانشمندان کرد امثال توفیق و هبی و مستشرقین خارجی حتی در زمینه رسم الخط کردی و تکامل آن گامهای مؤثر و با ارزشی برداشته اند (نشریه دانشکده ادبیات اصفهان شماره ی - ۱ - ۱۳۴۳ به قلم محقق دلسوز دکتر عبیدالله ایوبیان زیر نام فرهنگ کردی).

س - چه پیشنهادی برای پایداری زبان کردی می دانید؟

ج - اهل قلم کرد زبان ادبیات گرانمایه کردی و شاهکارهای زیبای این زبان را بخوبی از نظر علمی و هنری، بیشتر معرفی نمایند؛ نگارش یک تاریخ ادبیات تحقیقی و انتقادی با روش علمی از کارهای بسیار مفید و با ارزش خواهد بود. جمع کردن منظومه ها (بیتها) قصه ها، حکایات، آواز، تصنیف و ترانه ها، لغز، پند و امثال و حکم کردی، آثار نظم و نثر شعرا (ی قدیم و کنونی)، ادبا و نویسندگان کردی و بطبع رسانیدن آنها بصورت انتقادی.

س - چه تغییرات شاخه ای در زبان کردی رخ داده است.

در شاخه موکری تغییرات وسیعی رخ داده و ترقی و پیشرفت کرده و خود را بعنوان زبان تمام مناطق کردنشین دارد مطرح می سازد.

۹ - کتاب شناسی جهت تدریس:

بنه ماله زانیاران، یادی مردان، دیوان نالی با شرح استاد علامه ملا عبدالکریم مدرس. میژوی ادبی کردی، دیوان مەم وزین، کتاب در زمینه میژوی ادبی کردی، مارف دیوان ملا پریشان، ارکوازی، ملای جزیری، قواعد زبان کردی دکتر اورحمان این گفتار در پاسخ دانشگاه نوشته شده که سؤال کرده بود زبان کردی زبانست یا لهجه؟ که شما تقاضای تدریس آنرا کرده اید، این گفتار در هفته نامه ی سیروان شماره ی ۲۳ و ۲۴ سال دوم ۵ مهر و ۱۲ مهر ۱۳۷۸ چاپ شده است و همچنین در شبکه فرهنگ در رادیو در تهران با صدا مرد و زن و گویندگی خود (شه پۆل) در ۱۳۷۶/۵/۲۹ ی خورشیدی پخش گردیده است و نوار آن موجود است.

دوکتور محمه مد صالح ئیبراهیمی (شه پۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

شه پۆل -

دکتر محمد صالح ابراهیمی استاد دانشگاه مذاهب اسلامی
دانشگاه تهران